ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім.І.ФРАНКА

На правах рукопису

Б Е Х Т А

Іван Антонович

НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА В СТРУКТУРІ ЖАНРУ МАЛИХ ЕПІЧНИХ ФОРМ

/на матеріалі американського " short story "/

Спеціальність 10.02.04 - Германські мови

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття вченого ступеня

кандидата філологічних наук

Л ь в і в - 1993

811.11

ЛНБ ім. В. Стефаника
00262231 (G)

Роботу виконано на кафедрі іно
університету імені Івана Франк

Науковий керівник – К.Я.КУСЬКО,
доктор філологічних наук,професор

О ф і ц і й н і о п о н е н т и :

– Л.О.ПОНОМАРЕНКО,
доктор філологічних наук,професор

– І.М.БАЙБАКОВА,
кандидат філологічних наук,доцент

Провідна установа – Чернівецький державний університет
імені Ю.Федьковича

Захист відбудеться 23 червня .....1993 року о 13. годині на засіданні спеціалізованої ради із захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук у Львівському державному університеті ім.І.Франка (290000,Львів,вул.Університетська,1).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського державного університету (вул.Драгоманова,5).

Автореферат розіслано .....травня.....1993 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради доц.Л.А.КУЗНЕЦОВА

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Ав 66.329

Реферована дисертація присвячена системному вивченню багатовимірного явища у філологічній науці – невласне-прямій мові, зокрема-виявленню та визначенню типологічних форм невласне-прямої мови та їх лінгвостилістичній реалізації в системі форм репродукції чужого висловлювання.

Актуальність теми дослідження пояснюється складністю проблем сучасної лінгвістики щодо способів передачі чужого висловлювання, які зосереджені на перетині ряду маловивчених аспектів граматики, семантики та стилістики. Це пояснюється як багатогранністю самого предмету дослідження, так і відсутністю об"єктивних критеріїв розмежування лінгвістичних аспектів даного явища від загальнофілологічних. З іншого боку – це всезростаюча зацікавленість лінгвістичної науки мовною структурою художнього тексту, дієвим елементом якої є невласне-пряма мова, зростання як функціональної, так і кількісної питомої ваги невласне-прямої мови в епічних великих та малих формах художньої прози XX століття, як і дискусійність цілого ряду проблем пов"язаних із формами невласне-прямої мови, включаючи її категоріальну суть. І, нарешті, це безперервна увага до форм художнього мислення та їх еволюції в культурно-літературних епохах.

Мета дисертації полягає у комплексному розгляді та диференціації типологічних форм невласне-прямої мови, рівночасно – у виявленні особливостей їх лінгвістичної структури та прагмастилістичного функціонування в жанрі " short stoxy ".

Досягнення мети передумовлюється розглядом наступних завдань дослідження:

- встановити місце невласне-прямої мови в системі форм репродукції чужого висловлювання та визначити її категоріальну суть;
- визначити психологічну природу невласне-прямої мови;

- диференціювати та описати типологічні форми невласне-прямої мови;
- проаналізувати особливості лінгвістичної будови виділених форм невласне-прямої мови в різних лінгвістичних зрізах;
- дослідити форми стилістичної реалізації типологічних форм невласне-прямої мови шляхом аналізу мовної тканини малої епічної форми;
- з"ясувати прагматику функціонування типологічних форм невласне-прямої мови залежно від жанрового напрямку тексту.

Матеріалом дослідження послугувала американська література XIX - XX століть, а саме: її мала епічна форма "short story ", оскільки аналіз невласне-прямої мови та її типологічних форм на матеріалі малої епічної форми не проводився. Твори, які стали фактологічною основою аналізу, різняться своєю тематикою та каталогізовані нами згідно побудованої класифікації у п"яти піджанрах "short stories" : I/ соціально-спрямовані; 2/ психологічні; 3/ гумористичні та сатиричні; 4/ детективні; 5/ науково-фантастичні. Вибір творів широкої хронології пояснювався спробою простежити динаміку та тенденції розвитку типологічних форм невласне-прямої мови. При відборі матеріалу ми не керувались принципом максимального вмісту в них невласне-прямої мови, оскільки старалися визначити в яких межах типологічні форми невласне-прямої мови притаманні американському " short story " в цілому. Загальний об"єм проаналізованого матеріалу - понад I0 000 стор.

Наукова новизна результатів дослідження зводиться до того, що у ньому:

- здійснено комплексний та системний підхід до вивчення типологічних форм невласне-прямої мови, які характеризуються специфічними граматико-структурними ознаками та широким спектром стилісс-

тичного функціонування, і об"єднані в особливу синтактико-стилістичну систему;

- уточнюється структурна та функціональна суть явища невласне-пряма мова на матеріалі " short story ",що розглядається як незалежна жанрова різновидність малої епічної форми американської літератури;

- розкривається механізм участі невласне-прямої мови та її типологічних форм у формуванні ланок ієрархічної системи художніх образів епічної прози / образ автора - образ оповідача - образ персонажа /;

- розроблена типологія форм невласне-прямої мови на основі принципу наявності діапазону суб"єктної партитури мови,що репродукується;

- у новій площині - малої епічної форми - проаналізовано прагмастилістику графічних засобів та візуалізацію ними типологічних форм невласне-прямої мови.

Методологічною основою дослідження є тези про єдність форми та змісту,загальний зв"язок явищ,про мову як складну семіотичну систему та мовлення як її конкретну реалізацію.

Лінгвістичними методами аналізу слугували: структурно-функціональний метод,необхідний для диференціації типологічних форм невласне-прямої мови.В роботі використовуються також: метод сегментації тексту,методи кількісного та контекстуального опису тексту,метод якісного лінгвістичного аналізу,функціонально-зіставний метод для порівняння показників типологічних форм невласне-прямої мови,метод кількісної обробки даних з подальшим узагальненням цифрових показників у таблиці.

Теоретичне та практичне значення

результатів дослідження полягає у тому,що доповнено вирацювання проблеми багатовимірної природи суті невласне-прямої мови в площині актуалізації її типологічних форм в малому епічному жанрі. Певним вкладом є розробка класифікації форм невласне-прямої мови і визначення їх конститутивних ознак.Вивчення аспектів лінгвостилістичного функціонування типологічних форм невласне-прямої мови дало змогу глибше пізнати різнокатегоріальну суть синкретизму,з одного боку - явища психологічного,пов"язаного із ментальними процесами індивіда,його внутрішньою мовою,основною структурною тенденцією якої є скорочення /Виготський,1982/,а з іншого - явища літературно-художнього,через яке всі наявні способи репродукції чужого висловлювання,як і їхні типологічні форми,творять систему форм репродукції чужого висловлювання в художньому тексті, інтегруючи одна в одну і формуючи синтез форм чи способів,які виявляються дієвими елементами мовної економії,що вельми важливо для малої епічної форми.

Р е з у л ь т а т и дослідження можуть бути використані при викладанні стилістики та лінгвістики тексту,а також на заняттях по інтерпретації художнього тексту,домашнього та аналітичного читання,в перекладацькій практиці.

На захист виносяться наступні положення дисертації :

I." Short story ",як жанр малої епічної прози,є типовою американською різновидністю оповідання,основою котрого є розповідь чи оповідь з притаманними йому характерними особливостями американської дійсності.Через те,для класифікації даного жанру доцільно вживати термін " short story",а не "оповідання","новела" чи "коротке оповідання",котрі не адекватні змісту американомовного чи англомовного поняття.

2.Жанрова еволюція та трансформація жанру " short story "

виявляє прогресивну тенденцію експансіонального використання форм репродукції чужого висловлювання - невласне-прямої мови зокрема, як результат синкретизму, властивого малій епічній прозі.

3. В системі форм мовної репродукції невласне-пряма мова є окремим способом мовної реалізації водночас із ортодоксальними формами - прямою та непрямою мовою. Це лінгвістичне явище, яке у художньому тексті проявляється як літературно-художній прийом для передачі чужого висловлювання персонажа шляхом лінгвістичної та екстралінгвістичної контамінації суб"єктно-авторських перспектив. Невласне-пряма мова співвідносна з явищами та ознаками різнокатегоріального плану, перш за все, лінгвістичного, психологічного, літературознавчого та соціального.

4. Основною диференційною ознакою невласне-прямої мови є контамінація мови автора та персонажа. Вона визначає її специфіку, функціональну та стилістичну значимість.

5. В типологічній системі невласне-прямої мови наявні типологічні форми, основою яких є білатеральні варіанти генетичних видів невласне-прямої мови, її зовнішньої та внутрішньої форм, які розроблені на основі принципу наявності діапазону суб"єктної партитури мови, яка репродукується. Зовнішня невласне-пряма мова диференціюється на: тематичну мову, приховану мову, цитатну мову, мову в мові. Внутрішня невласне-пряма мова диференціюється на : внутрішні рефлексії, внутрішній монолог чи діалог, потік свідомості. Формам внутрішньої невласне-прямої мови притаманна колективна форма висловлювання чи мислення.

6. Лінгвістична структура типологічних форм невласне-прямої мови характеризується постійною еволюцією, яка проявляється на морфологічному рівні у розширенні прономінальної та темпоральної систем, неадекватності лінгвістичної форми та семантичного наповнення, семантичною деструкцією. Графеміка невласне-прямої мови

є поліфункціональною.

7.Діапазон стилістичного функціонування невласне-прямої мови постійно розширюється.Прагмастилістика невласне-прямої мови передбачає її використання як засобу психологізації зображення, характеристики персонажів,композиції та архітектоніки твору.

А п р о б а ц і я д и с е р т а ц і ї здійснювалася в доповідях та повідомленнях на засіданнях лінгвостилістичного семінару кафедри іноземних мов Львівського державного університету в 1988 - 1993 роках.Результати дослідження доповідались на міжнародних та університетських конференціях викладачів іноземних мов вузів.

С т р у к т у р а д и с е р т а ц і ї включає вступ, три розділи з висновками до кожного з них та заключення.У кінцевій частині роботи подається список основної використаної літератури та цитованих художніх джерел.Завершує дисертацію список скорочень,прийнятих в роботі.По ходу дисертації,а також в кінці подано аналітичні таблиці.

У в с т у п і обгрунтовується вибір теми,визначаються об"єкт предмет,методологічна основа дослідження,його мета,завдання,матеріал та наукова новизна.У відповідності з метою та завданнями дослідження формулюються основні положення,які підлягають захистові.

У п е р ш о м у р о з д і л і "Типологія жанру та стилю малих епічних форм" подається критичний огляд основних положень щодо малого епічного жанру,його детермінації,та внутрішньожанрової класифікації.Водночас експлікуються основні концептуальні положення категоріальної суті невласне-прямої мови,та проводиться детермінація типологічних форм невласне-прямої мови.

У д р у г о м у р о з д і л і "Лінгвістична структура типологічних форм невласне-прямої мови в американському " short

story" досліджується морфологічна структура типологічних форм невласне-прямої мови, їх прономінальна та темпоральна системи, система способу англійського дієслова, функціонування прислівників часу та місця у невласне-прямій мові. Вивчаються лексичні ознаки типологічних форм невласне-прямої мови та їх синтаксична реалізація. Особлива увага звернена на прагмастилістику графічних засобів вираження типологічних форм невласне-прямої мови.

У третьому розділі "Стилістична реалізація типологічних форм невласне-прямої мови в структурі малого епічного жанру" аналізується актуалізація невласне-прямої мови як засобу психологізації зображення, мовної характеристики персонажа, композиційна функціональність типологічних форм невласне-прямої мови в малій епічній формі.

У заключенні подаються узагальнення результатів дослідження, накреслюються перспективи подальшого дослідження.

Зміст роботи. Чуже висловлювання займає чільне місце у нарративній структурі художньої літератури. Форми його репродукції є складна та постійно еволюціонізуюча система, основними компонентами якої є пряма, непряма та невласне-пряма мова. В сучасній лінгвістичній теорії вітчизняної та зарубіжної англістики поняття невласне-пряма мова /НПМ/ не знайшло однозначного тлумачення. Вперше це явище було описане на матеріалі французької мови в 1887 році німецьким лінгвістом А. Тоблером. Свій подальший розвиток теорія НПМ набула у працях Ш. Баллі, Т. Калепки, О. Есперсена, К. Мейєра, А. Нойберта, А. Бенфілд, Р. Паскаль, Б. Макхейла, В. Н. Волошинова, О. А. Андрієвської, Л. А. Соколової, В. А. Кухаренко, К. Я. Кусько, та інш. Поряд із семантичними та синтаксичними, вивчаються морфологічні, лексичні та стилістичні аспекти явища. Розширення проблематики невласне-прямої мови викликало появу таких термінів як: невласне-

пряма мова, вільна непряма мова, свободная косвенная речь, несобственно-авторская речь, le style indirect libre (fr.), verschleierte Rede, Rede als Tatsache, erlebte Rede (Ger.). В англійському та американському мовознавстві для позначення НПМ використовуються терміни: interior monologue, Meyer, 1957; reported speech, Jespersen, 1961; narrated monologue, Cohn, 1966; free indirect style, Hough, 1970; Banfield, 1973; represented speech, Illyish, 1971, Rayevska, 1976; free indirect speech, Pascal, 1977, Quirk, 1982; free indirect discourse, McHale, 1978; uttered and unuttered represented speech, Galperin, 1981. Ці терміни інтерпретуються або розглядаються як синонімічні в рамках поняття "невласне-пряма мова". При спробах знайти термінологічний еквівалент, котрий би відповідав визначенню досліджуваного явища, англійські та американські лінгвісти зупинилися на терміні " free indirect speech ". В даній роботі використовується термін "невласне-пряма мова", який найбільш конструктивно відображає особливості кваліфікації цього феномену.

Що ж представляє собою невласне-пряма мова? Стилістичний прийом? Спосіб передачі чужого висловлювання? Синтаксичну конструкцію? Однозначної думки поки що не існує, погляди дослідників розходяться.

В англійських граматиках простежується неоднозначна інтерпретація НПМ, а саме: невласне-пряма мова - форма непрямої мови / Есперсен, Керм /; проміжна форма між прямою та непрямою мовою / Поутсма, Кверк /; автономний спосіб передачі чужого висловлювання / Ільїш /.

У зарубіжному мовознавстві НПМ широко представлена як суто стилістична категорія / Мейер, Паскаль, Пейдж /. Мабуть не справедливим є розгляд стилістичного аспекту будь-якого мовного явища, НПМ зокрема, без уваги до його граматичної природи. Доречним в цьому плані є висловлювання М.М.Бахтіна про те, що граматика та стиліс-

тика сходяться та розходяться в будь-якому конкретному мовному явищі. Адже й сам вибір мовцев певної граматичної форми є актом стилістичним[*].

Аналіз сучасних досліджень суттєвої субстанції НПМ показує, що вони супроводжуються гострою полемікою. Виділяють три основні концепції суті НПМ:

Згідно першої концепції, суть НПМ - у прихованості, завуальованості мови, невизначеності кому вона належить - автору, чи персонажу, що відображено у терміні " verschleierte Rede"/Th. Kalepky, 1913/.

Згідно іншої концепції, суть НПМ - у психологічному співпереживанні, в пережитості мови " erlebte Rede"/E. Lorck, 1921/. На психологічній суті явища наголошують деякі дослідники /Мейер, Паскаль/, зазначаючи, зокрема, вплив психологічного аналізу та психоаналітичного мислення на хід еволюційного розвитку НПМ. Дана теза була підтверджена в процесі нашого аналізу різних напрямків малої епічної прози, де психологізм зображення виявляється визначальним критерієм наявності НПМ та її типологічних форм в тканині " short stories".

Однак, якщо в першій концепції НПМ характеризується фрагментарно, лише деякі її види, а не явище вцілому, оскільки зустрічаються випадки, коли мова проявляється відкрито, очевидно, то в другій - дослідження НПМ переноситься у сферу психології творчості письменника, здійснюється її психологічна інтерпретація. Зазначимо, що на основі аналізу мовної канви " short stories " ми дійшли висновку про те, що в багатьох випадках концептуальні положення "прихованості" чи "пережитості" не є релевантними.

Значного поширення серед концепцій суті НПМ набула концепція "контамінованої мови". Основуючись на положені В.Н. Волошинова про мовну інтерференцію /1930/ та теорії "двоголосого слова" М.М.

---

[*] Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М., Искусство, 1979. 244с.

Бахтіна /1963/, О.А.Андрієвська розробила концепцію контамінованої мови, діалектичної єдності та взаємопроникнення суб"єктних перспектив*. В багатстві форм та різновидів окреслилася спільна ознака, основа їх діалектичної єдності. Цією основою є мовна контамінація автора та персонажа, тобто взаємопроникнення мовного плану автора у мовну перспективу персонажа.

Загальний та формотворчий принцип "двоголосся" знаходить своє безпосереднє формальне мовне відтворення тоді, коли НПМ розглядається у двох аспектах - як прийом художнього зображення, який реалізується цілим комплексом мовних засобів, що багатогранно функціонують у різних мовах, у різних авторів, і - як вихідна синтаксична конструкція. У різних варіантах та модифікаціях ця концепція поділяється у працях І.Р.Гальперіна, В.А.Кухаренко, О.С.Полтавської, К.Я.Кусько, Н.І.Сакварелідзе, Г.Н.Бабалікашвілі, М.І.Близнюка, та інш. Вивчення теоретичних праць цих та інших дослідників, аналіз НПМ в американському "short story", спостереження та роздуми над суттю даного явища привело нас до думки, що концептуально слід, передусім, виходити з лінгвістичної природи НПМ, адже стилістичний характер НПМ визначається її лінгвістичною структурою. В лінгвістичному аспекті вона є формою передачі чужого висловлювання, водночас у тексті, в тканині художнього твору НПМ набуває стилістичної прагматики нарівні з прямою та непрямою мовою. Через те, її доречно розглядати рівночасно і як стилістичний прийом, і як одну із конструктивних форм передачі чужого висловлювання.

Розмаїття концепцій суті НПМ можна диференціювати таким чином: НПМ - стилістичне явище; лінгвістичне явище; лінгвостилістичне явище. На нашу думку, НПМ - явище лінгвостилістичного плану,

* Андриевская А.А. Несобственно-прямая речь в современной французской художественной прозе: Дис. ... д-ра филол. наук. - К., 1968.

оскільки характеризується лексикосемантичними, морфологічними та синтаксичними ознаками і володіє широким стилістичним регістром в розповідній тканині художнього твору.

Багата палітра концепцій суті НПМ привела до різнобою у визначенні цього поняття. Це пояснюється, перш за все, тим, що в синтаксисі НПМ розглядається в одному ряду із прямою мовою та непрямою мовою, як спосіб передачі чужої мови, а в стилістиці - в одному ряду із авторською мовою та мовою персонажів. В результаті термін набуває двох значень: з одного боку - це спосіб передачі чужої мови, а з другого - усвідомлений прийом в мові художньої літератури, зумовлений характером розповіді.

Таким чином, критичний огляд історії проблеми дає підстави констатувати, що в широкому філологічному плані невласне-пряма мова являє собою, в літературно-художньому творі, стилістичний прийом та спосіб передачі чужого висловлювання персонажа чи персонажів, оповідача-персонажа через лінгвістичну та екстралінгвістичну контамінацію суб"єктно-авторських планів.

Еволюція НПМ ставить перед лінгвістами завдання пов"язані з демаркацією та типологізацією її форм, диференціацією її видів та модифікацій. Значний інтерес представляє структурно-семантична типологізація НПМ. Аналіз її видів у наративній структурі "short story" дає підстави для диференціації НПМ, основою якої є білатеральні варіанти генетичних видів НПМ, зокрема її зовнішня та внутрішня мова. Тобто, у відповідності із психологічним генезисом, НПМ можна диференціювати на фактичну мову, озвучену, вимовлену зовнішню мову /зовн.НПМ/, та внутрішню мову /вн.НПМ/ - мову невимовлену, уявну, про себе. Схематично це можна позначити наступним чином:

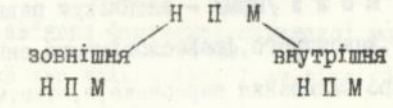

З точки зору структурно-семантичної репрезентації, проведемо типологізацію НПМ на основі діапазону суб"єктної партитури мови, яка репродукується. У з о в н і ш н і й Н П М, тобто фактичній, екзофазній мові, простежуємо: тематичну мову /ТМ/, приховану мову /ПрМ/, цитатну мову /ЦМ/, мову в мові /МвМ/, у в н у т р і ш н і й Н П М - внутрішні рефлексії /ВРф/, внутрішній монолог чи діалог /ВМ/, /ВД/, потік свідомості /ПС/. Кожен із видів зовнішньої та внутрішньої мови може репродукувати не лише індивідуально-суб"єктну, але й колективну мову чи думки. Колективними вони є тоді, коли в процесі суб"єктно-авторської контамінації беруть участь не один, а декілька суб"єктів висловлювання. Об"єднуючись, ці модифікації складають вид колективної НПМ /кНПМ/.

Розглянемо в теоретично-функціональному аспектах виділені форми НПМ у досліджуваному нами малому епічному жанрі " short story" :

Т е м а т и ч н а м о в а /ТМ/ - своєрідно перероблене чуже висловлювання, включене в авторську мову. Це форма НПМ, що передає лише загальний зміст мови персонажа без розгортання її у дійсну мову. Процес контамінації в тематичній мові НПМ здійснюється імпліцитно, шляхом повної абсорбції суб"єктної партитури: He told her of despairing two weeks in New York which had terminated with an attractive if not profitable job in a construction plant in Jersy City /Fitzgerald, 1982:74/.

Як бачимо, абсорбція суб"єктного плану в наведеному прикладі, як і в інших, різних піджанрів " short story ", майже повна, в чому, очевидно, проявляється тенденція до економії мовних засобів зображення, властивої малому епічному жанру.

П р и х о в а н а м о в а /ПрМ/ - експлікує певний мовленнєвий імпульс модального, лексичного, фразеологічного, синтаксичного плану, що сигналізує про включення персонажа, а, отже, мовленнєва

абсорбція плану персонажа не є повною,як у ТМ.У цій типологічній формі спостерігаються облігаторні,інколи незначні,адсорбційні компоненти: Reneé called them twice and asked them for cocktails,and Katherine said no,no thanks,they were all suffering with cold /Cheever,1980:65/. В наведеному прикладі ПрМ простежується завдяки суб"єктного лексичного регістру абсорбованого в авторському плані "no,no thanks ".ПрМ як і ТМ може передавати загальний зміст висловлювання,водночас приховування дійсної мови персонажа у ній є облігаторним.

Цитатна мова /ЦМ/ - в нарративній структурі " short story ",як показують наші спостереження,виступає у двох основних модифікаціях: як дослівна мова персонажів в авторській оповіді/розповіді,тобто,як форма цитування окремих слів та висловлювань,а також як дослівна чи злегка трансформована мова відомих осіб.Найбільш продуктивною є перша форма,основана на методі цитатного включення персонажів в авторську розповідь.Таке цитатне включення є,з одного боку - засобом синтезування різнопланових суб"єктних перспектив,а з другого - засобом їх диференціації.Діапазон ЦМ досить широкий: від незначних цитатних вкраплень,інколи розсіяних в авторській мові,до окремих структурно оформлених речень.ЦМ продуктивна у всіх піджанрах "short story ".Дані про це наводяться у таблицях.

Мова в мові /МвМ/ - це мова,яка включена в мову іншого персонажа.В процесі усної комунікації МвМ - це мова однієї особи в мові іншої.В літературному ж творі МвМ,як форма НПМ - мова одного персонажа в мові іншого.МвМ - це,свого роду,стик видів зовнішньої та внутрішньої мови,оскільки враховуються структурно-семантичні зв"язки фактичної,озвученої мови та мови про себе: ... The average man thinks,Here I am,time on my hands,and there on my wrist

is a wrist telephone,so why not just buzz old Joe up,eh? 'Hello, hello 'I love my friends,my wife,humanity,very much,but when one minute my wife calls to say, 'Where are you now,dear? 'and a friend calls and says ' Got the best off-color joke to tell you. Seem there was a guy - '/Bradbury,1983:231/.

Вже у наведеному прикладі можна простежити,що МвМ є однією із форм асиміляції мови персонажа авторським контекстом,рівночасно однією із форм авторської оцінки,однак,не прямої,а опосередкованої,складної,через репродукований контекст персонажа.

В н у т р і ш н і р е ф л е к с і ї /ВРФ/ - до цього виду ми віднесли більшість випадків вн.НПМ,які можна кваліфікувати як типову,традиційну НПМ.Тобто,НПМ,котра складається із окремого слова,словосполучення,речення,кількох речень чи абзаців,які передають внутрішню думку/думки,внутрішню рефлексію/рефлексії персонажа в структурі авторської партитури: Out the door he thought - did he have a chance? If he ran low and dodged,perhaps,would he have a chance to escape the bishop 's bullets? / Tomorrow 1,1971:30/. Лінгвістичними індикаторами ВРФ в наведеному уривку є модальне слово perhaps ,та питальні структури,які демаркують НПМ саме як ВРФ.

В н у т р і ш н і й м о л о л о г /ВМ/ - є наслідок інтенсивної еволюції НПМ в літературі XX століття.ВМ,як форма НПМ, ближче до прямої мови,оскільки саме у ВМ проявляється максимальна суб"єктна партитура,як правило,графічно виділена лапками чи курсивом в авторському мовному плані.Широке включення у ВМ прономінальної перспективи другої особи є наслідком імпліцитної та експліцитної діалогічності,властивої ВМ.Тобто,через ВМ,як і через ВРФ,проявляється одна із суттєвих властивостей внутрішньої мови - діалогізація розумового процесу,внутрішній діалог із самим собою, коли ВМ фактично набуває статусу в н у т р і ш н ь о г о д і а -

л о г у /ВД/ : Through her mind flew the thought, " Surely you can tell the hospitality of a house by its entrance. Suppose it had a little door and no porch" /Steinbeck,1984:150/.

Як вид ВМ,в структурі "short story" широко використовуються фіктивні,уявні діалоги,коли в думках персонажу звучать пройдешні чи прийдешні діалоги з іншими персонажами,як у наступному прикладі: He was afraid that if she brought her intelligence to the problem it would only confirm his guilt."But why didn't you telephone me at the Lissoms'?" she might have asked."I could have come home and you could have gone over"/Cheever,1980:206/.

П о т і к с в і д о м о с т і /ПС/ - як вид НПМ не володіє специфічними конститутивними ознаками.Диференціація ПС можлива лише в кількісному плані,із врахуванням об"єму внутрішньої мови, яка репродукується у художньому творі.Якщо у великому епічному творі об"єм ПС,як виду НПМ,охоплює кілька сторінок мовних реакцій,асоціацій,внутрішніх розмов із собою,з іншими особами,то в малій епічній формі ПС менш об"ємний і експлікує,як правило аутистичне мислення /Виготський,1982/персонажа,яке з генетичної точки зору являє собою первинну форму мислення,логіка виникає дещо пізніше.Таким чином,в техніці ПС створюється ефект асоціативного плину та взаємодії свідомого,підсвідомого,раціонального,ірраціонального,реальності та домислу на різних етапах формування думки. ПС - один із видів НПМ в структурі літературного твору,і,в цьому розумінні,ПС є субпідрядне поняття НПМ.Водночас,НПМ,в одній із своїх різновидностей ВРф,входить в структуру ПС поряд із ВМ,і,в цьому розумінні,з функціональної точки зору,НПМ є субпідрядна ПС.

Проведена внутрішньожанрова диференціація " short story" дала змогу виділити продуктивні типологічні форми НПМ стосовно

*Выготский Л.С.Собрание сочинений. - М.,Педагогика,1982.Т.2,356 с.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

кожного із жанрових напрямків малого епічного жанру. Як показують спостереження, НПМ та її форми характерні тим "short stories", для яких притаманний психологізм зображення, проникнення у внутрішній світ людини.

Лінгвістична структура НПМ та її форм потребує особливої уваги конкретно до субстанції кожної з типологічних форм. Постає питання каталогізації морфологічних, лексичних, синтаксичних ознак. Проведений аналіз типологічних форм НПМ на лінгвістичному рівні дає підстави конкретизувати діапазон релевантних ознак всіх рівнів щодо типологічних форм НПМ.

На морфологічному рівні - це наявність різних прономінальних форм в структурі типологічних форм НПМ. Виходячи із фактологічного матеріалу можна вважати відносно конститутивними прономінальними маркерами : 3-ю особу одн./ВРф, ПрМ, ТМ/, І-у та 2-у особу одн./ВМ, ВД, ВРф/, І-у особу мн./КВМ, КВРф/. Прономінальна система ПС, ЦМ, МвМ відзначається варіативним функціонуванням прономінальних форм, поєднуючись чи зміщуючись інколи із власним іменем персонажу, що межує із діалогізацією свідомості. В межах типологічних форм НПМ може відбуватися прономінальна міграція, кореляція однієї прономінальної форми із відносним конституентом даної типологічної форми НПМ : поява 2-ї особи у ВРф, КВРф, та її кореляція із 3-ю особою одн. Взаємодія І-ї особи одн./мн. із 2-ю особою у ВМ, ВД, КВМ, тощо. Таким чином, у типологічних формах НПМ в структурі "short stories " реалізується потенційна варіативність прономінальних маркерів, а саме: від максимальної конкретності до максимального узагальнення, із зміною семемного складу у контексті, тобто із перенесенням займенникової словоформи в сферу дії непластивого їй граматичного значення.

Типологічним формам НПМ властива різнопланова темпоральна система з продуктивним використанням умовного та наказового спо-

собів.

Як показав аналіз зібраного фактологічного матеріалу,особливістю темпоральної структури зовн.НПМ є те,що вона не виділяється із авторської оповіді зміною часових форм дієслова і діє за загальними правилами узгодження.Це характерно для ТМ,ПрМ,МвМ. При вн.НПМ,яка не виконує безпосередньо функцію комунікації,вербальний акт рівний нулю,спостерігається дерматикалізація часових форм,часові форми у вн.НПМ не проявляють традиційної категоріальної семантики.Характерною особливістю такої дерматикалізації є взаємодія епічного претерита та презенса в межах однієї типологічної форми НПМ,що простежується у наведеному прикладі: Silence.She was thinking that he must be drawn to her vast emptiness,could he sense that she was aching and hot and always listening? There is always a garish carnival across the boulevard / Best American Short Stories,1991:73/.

В системі часових форм у НПМ в різних напрямках " short stories" перевага надається епічному претериту /57.0%/.Епічний презенс характерний для творчого стилю окремих письменників,та науково-фантастичного напрямку " short story " /29.4%/,де вони набувають футурального значення.Аналіз фактологічного матеріалу виявляє відносну конститутивність форм епічного презенса у ВМ /70.3%/, ВД /72.9%/,КВРФ/22.3%/,ВРФ/II.5%/.Процентне відношення футуральних форм є незначне і становить /6.I%/ в структурі типологічних форм вн.НПМ.

На наш погляд,дієслівна форма у певному типі вн.НПМ залежить від того,чи суб"єкт мовлення/мислення перебуває у стані спогадів /ретроспекції/, сподівань/проспекції/, переживань/інтроспекції/. Саме перехід суб"єкта мислення/мовлення з одного стану в інший зумовлює семантичну деструкцію дієслова,тобто,епічний претерит та

презенс втрачають свої парадигматичні функції та наділяються новими: епічний претерит означає художнє теперішнє та служить орієнтиром при визначенні точки відліку в художньому тексті.Епічний презенс не лише не втрачає свого парадигматичного значення,але й паралельно набуває додаткових: означає не лише граматичне,але й художнє теперішнє.

Співвідношення умовного та наказового способів у взаємодії із дійсним способом - незначне і становить 14.5% та 2.8% відповідно.Однак,їх наявність у структурі типологічних форм НПМ в малій епічній формі дає підстави стверджувати акціоналізацію всіх способів дієслова.Діапазон їх застосування залежить від стилістичних можливостей способів у передачі експресії,емоційності та модальності у суб"єктній партитурі "short stories " в конструкціях з НПМ.

На лексичному рівні - конститутивними ознаками типологічних форм НПМ є модальна лексика,питальні та заперечні слова,вигуки,слова заниженого стилістичного тону,широкий діапазон емоційно-експресивних слів та виразів,які служать сигналізаторами суб"єктної транспозиції та зміщення перспектив у типологічних формах НПМ в структурі малого епічного жанру.

Роль модальної лексики як засобу демаркації НПМ проявляється по-різному.Це зумовлено,з одного боку,її синтаксичним оточенням,а з іншого - семантикою модальних оцінок,що імплікуються нею.Нами представлені модальні лексичні виразники через модальні слова,модальні частки,модал.дієслова у сполученні з інфінітивом.Найбільш продуктивними модальними маркерами виявилися модальні слова: perhaps - 33.6%;maybe - 16.1%; of course - 10.6%, модальні частки: hardly - 2.9%; scarcely - 1.6%; appearantly - 1.9%. Варіативність питомої ваги модальної лексики пояснюється,за нашими спостереже-

нями, діапазоном модальності, психологічною структурою малої епічної прози. Модальні лексичні маркери найбільш продуктивні у психологічному та соціально-спрямованому напрямках "short stories".

До засобів експресивної суб"єктивації належать також модальні дієслова у сполучені з інфінітивом, які в проаналізованих типологічних формах НПМ виступають як засіб психологізації та індивідуалізації зображення. Серед них більш частотними у вживанні виявилися: could - 38.1%, та might - 21.0%. Високої частотності в проаналізованих "short stories" набуває сполучення модального дієслова- MD+Indefinite Infinitive. На їх долю припадає 83.6%. У типологічних формах НПМ вони реалізують проспективний характер думок, переживань, роздумів, тощо.

Сигналізаторами суб"єктної перспективи служать питальні та заперечні слова "yes" та "no", вигуки, які експлікують семантику емоцій переживання, невдоволення, розчарування: oh, alas, ugh, ooh; емоційно-експресивні слова та вирази: Gosh, Lord, God damn, Jesus.

На синтаксичному рівні - як показують наші спостереження, типологічні форми НПМ в "short stories" характеризуються широким діапазоном структурно-семантичних типів речень: називних, безособових, одно- та двоскладових, парцелярних та редукованих структур, які відображають динаміку мовленнєво-розумових процесів, як і тісний діалектичний зв"язок прямої мови, непрямої мови, невласне-прямої мови. При вивченні цього питання, нам видалося за необхідне виділити продуктивні синтаксичні моделі типологічних форм НПМ в структурі малого епічного жанру, так як структури НПМ на синтаксичному рівні не є однотипні за своєю основою. Отже, всі виділені моделі типологічних форм НПМ в структурно-семантичному плані можна, на наш погляд, представити у вигляді: двокомпонентних моделей НПМ, ознакою яких є репрезентуючий компонент; однокомпонентні моделі НПМ, які експлікуються через "контекстуального"/"логічного" реп-

репрезентуючого компонента; синтаксичні моделі НПМ,які включають окремі елементи НПМ - слова,словосполучення.Питома вага таких моделей є незначною /II.4%/,однак,їх поява в авторському контексті,створює ефект несподіваності,епізодичності.Структурно,синтаксичні моделі цього типу об"єднані із авторською реплікою,але суб"єктний модальний план,який створює експресивне звучання репліки,виділяє її із розповіді: The men were laughing.At him? The thought restored the color to his bloodless face - restored too much of it /Bierce,1982:162/. Перебуваючи у ролі вставної форми, дана модель,як видно із прикладу, характеризується логіко-мовленєвою неповнотою і значною мірою ніж інші моделі типологічних форм НПМ потребує контекстуальної підтримки.Не зливаючись,в плані художнього функціонування з іншими видами розповіді,синтаксична модель на рівні слова,словосполучення існує як особлива,виразна характеристика прояву суб"єктного плану персонажу.

На основі мовної фактури " short stories " найбільш типовими синтаксичними моделями НПМ виявилися двокомпонентні моделі з препозитивним,інтерпозитивним та постпозитивним репрезентуючим компонентом /60.3%/.

Значний інтерес становить вивчення питання про засоби графічної візуалізації типологічних форм НПМ в малій епічній формі. Дані,одержані нами на основі статистичного обстеження фактологічного матеріалу /таб.№II/,свідчать про те,що графічні засоби в структурі типологічних форм НПМ можуть служити дієвими компонентами їх візуалізації,водночас виконувати ряд прагмастилістичних функцій.Найбільш продуктивними в плані суб"єктної репрезентації в НПМ є знаки питання,оклику,три крапки,тире,курсив,одинарні,подвійні лапки.На наш погляд,графічні засоби являють собою зразок мовної економії і часто сприяють компресії інформації у типологічних формах НПМ і направлені на досягнення комунікативного ефекту.

С т и л і с т и ч н е ф у н к ц і о н у в а н н я НПМ та її типологічних форм в " short story " пов"язане переважно з психологізацією зображення, характеристикою персонажа, композиційною прагматикою. Реалізація типологічних форм НПМ в різних піджанрах " short stories" характеризується комплексним стилістичним функціонуванням і водночас, перевагою однієї із функцій.

В с т р у к т у р і п с и х о л о г і ч н о г о а н а л і з у - це переважно відображення складних процесів становлення та самоутвердження, передача діалектики розвитку особистості та її світосприйняття. Психологічна гама емоцій, станів, почуттів, переданих через типологічні форми НПМ, властива психологічному, соціально-спрямованому, рідше науково-фантастичному напрямкам " short stories ", та менш притаманна сатиричним, гумористичним, детективним " short stories".

Х а р а к т е р о л о г і ч н а ф у н к ц і о н а л ь н і с т ь типологічних форм НПМ привертає увагу в плані творення мовної характеристики персонажу, відображення в ній його культури, його приналежності до певних соціальних верств: Lawd, ef Ah had jus one mo bullet, Ahd taka shot at tha house. Ahd like to scare ol man Hawkins jussa little..../Anthology of American Negro Literature, 1944:14/. Використання графонів в даному типі НПМ є свідченням вельми низького рівня загальної та мовної культури персонажа, представника бідних верств негритянського поспільства. Передача характеру персонажа через типологічні форми НПМ сприяє розумінню його вчинків зовні та зсередини, через дії та помисли, тим самим досягається глибина та об"ємність зображення.

Характерологічна функціональність типологічних форм НПМ проявляється також при використанні семантичного контрасту внутрішнього та зовнішнього планів мовлення, коли вчинки або пряма мова

персонажа не співпадає з його внутрішньою моральною оцінкою, як правило, переданою через вн.НПМ. Такі неспівпадіння можуть коливатися від незначних до діаметрально протилежних, вони є свідченням певних рис характеру і набувають значних потенцій в реалізації художньо-естетичного задуму письменника.

К о м п о з и ц і й н а п р а г м а т и к а типологічних форм НПМ - багатогранна, пов"язана, зокрема, з різного роду описом, міркуваннями, розповіддю. Основна композиційна орієнтація типологічних форм НПМ простежується в композиційних проспекціях, інтроспекціях, ретроспекціях. Особливістю композиційної функціональності типологічних форм НПМ в "short stories " є їх інтегрування. Нами виявлено близько 600 інтегральних комплексів НПМ у різних піджанрах малої епічної прози.

Синтез типологічних форм НПМ у " short story" оснований, на наш погляд, не лише на поєднанні спільного, але й на відмінностях, оскільки типологічні форми НПМ в інтегральних моделях, відзначаються як загальними так і відмінними ознаками. В інтегральній моделі НПМ, здійснюється не інтеграція чи нівелювання відмінностей, а відбувається змішання ідентичного контрастним підсиленням експресивності семантичного змісту, функціональної валентності. Специфіці кожної структури типологічної форми НПМ зокрема, належить у синтезі чимала функціональна роль, так що їх органічна єдність, симбіоз являє собою дещо більше, ніж просту суму моделей типологічних форм, вона набуває елементів, які здатні передавати синкретично, що вельми важливо для " short story ", безмежні звучання людської "душі" без розгортання авторських коментарів.

Інтегральні комплекси типологічних форм НПМ, як і самостійні форми НПМ, передаючи композиційні проспекції, інтроспекції, ретроспекції, реалізуються різними мовними засобами у вигляді вставок, зачинів, кінцівок, а в окремих випадках є основним компонентом ху-

дожньої структури малої епічної форми.

Аналіз типологічних форм НПМ та одержані статистичні дані їх наявності у різних жанрових напрямках " short story " показують,що вони володіють структурно-семантичною специфікою в різних піджанрах.Спостерігається хронологічна еволюція.Однак,типологічні форми НПМ використовуються по-різному - не тільки і не стільки в залежності від часу написання "short story ",скільки від жанрової різновидності,змісту малої епічної форми,її художньо-естетичної системи та манери розповіді.

Розглянутий в дисертації діапазон проблем показує,що вивчення функціонування способів репродукції чужого висловлювання,зокрема НПМ та її типологічних форм,пов"язане як із загальною теорією мовленнєвої діяльності,так і з основними категоріями художнього тексту і має перспективи подальшого дослідження,а саме: заслуговує на увагу проблема функціонування вербальних форм - темпоральна деструкція в структурі типологічних форм НПМ; проблема функціонування пропомінальних форм типологічних видів НПМ на зіставному рівні; проблема зіставного вивчення різних лексичних компонентів типологічних форм НПМ на рівні різних мов; проблема зіставлення типології НПМ у різних жанрах.

Основні положення дисертації відображені у наступних публікаціях :

I.Англомовна та україномовна детермінація типологічних форм невласне-прямої мови(на матеріалі американського "short story") //Проблеми української науково-технічної термінології:Тези доповідей I-ї Міжнародної наукової конференції. - Львів,1992.88-85 с.

2.Графічна візуалізація невласне-прямої мови в англомовній прозі малих форм//Іноземна філологія. - Львів,1991. Вип.102.23 - 27 с.

3.Проблемы жанра малых форм. - Деп.рукопись в ИНИОН АН СССР.

№ 45897 от I4.0I.I992.

4.Термін " short story " - його розуміння та інтерпретація в працях радянських літературознавців //Питання стандартизації,інтернаціоналізації та автоматизації перекладу термінологічних одиниць : Тези доповідей міжнародної наукової конференції. - Чернівці,I99I.52-54 с.

5.Типологія та композиційна функціональність невласне-прямої мови в американському " short story "//Проблеми лінгвістики тексту та лінгвометодики : Тези доповідей міжнародної науково-методичної конференції викладачів іноземних мов вузів. - Львів, I992.77 - 78 с.

6.Модальна лексика в структурі невласне-прямої мови (на матеріалі американського " short story") // Іноземна філологія. - Львів,I993.Вип.I05.

Б Е Х Т А

Іван Антонович

НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА В СТРУКТУРІ ЖАНРУ МАЛИХ ЕПІЧНИХ ФОРМ

/на матеріалі американського " short story "/

Спеціальність 10.02.04 - Германські мови

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття вченого ступеня

кандидата філологічних наук

Підписано до друку 12.05.93. Формат 60x84/16. Папір друк.№1. Друк. офсет. Умовн. друк. арк.1,6. Умовн.фарб. відб. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,6. Тираж 100. Зам. 167.
Машинно-офсетна лабораторія Львівського державного університету ім. І. Франка. 290602. Львів, вул. Університетська 1.

269943

Ав 66.329
Ав 66.329